

บทบรรณาธิการ
ว่าด้วยสังคมศาสตร์กับความเป็นธรรมทางสังคม

On Social Sciences and Social Justice

สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล
Surangrut Jumnianpol

การแบ่งแยกสาขาวิชาทางสังคมศาสตร์เกิดขึ้นตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19 (Calhoun, 2004: 956-957) ถ้าแบ่งอย่างหยาบๆ วิชาหลักของสังคมศาสตร์ได้แก่ สังคมวิทยา รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ในระยะแรก แต่ละวิชามีอาณาบริเวณของตนเอง รัฐศาสตร์ให้ความสนใจกับอาณาบริเวณของรัฐ (State) ในความหมายของการเมืองการปกครองกับพรมแดนของวิชาเศรษฐศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับพรมแดนของตลาด (Market) และวิชาสังคมวิทยาให้ความสำคัญกับพรมแดนของภาคประชาสังคม แต่ในระยะหลังๆ เส้นแบ่งของแต่ละสาขาวิชาเบาบางลงไป หรืออาจอีกนัยหนึ่งได้ว่าการซ้อนทับระหว่างสาขาวิชากันมากขึ้น (Wallerstein, 2000) ดังนั้น สังคมศาสตร์ที่กล่าวถึงในวารสารวิจัยสังคมฉบับนี้ จึงกินความครอบคลุมหลายสาขาวิชา ทั้งสาขาวิชา รัฐศาสตร์ การพัฒนา ประชากรศาสตร์และเศรษฐศาสตร์

วารสารฉบับนี้ เปิดตัวปาฐกถาเกษม อุทยานิน ครั้งที่ 2 เรื่อง **การวิจัยทางสังคมศาสตร์เพื่อความเป็นธรรมทางสังคม** ของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ซึ่งแสดงไว้ในการประชุมวิชาการสถาบันวิจัยสังคม ประจำปี 2557 เมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2557 อันเป็นวาระที่สถาบันวิจัยสังคม ครบรอบ 40 ปี ศาสตราจารย์ประเวศชี้ให้เห็นความสำคัญของ “ความเป็นธรรม” ในฐานะองค์ประกอบสำคัญในการอยู่ร่วมกัน ทั้งในชุมชนมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ ความเป็นธรรม

ทำให้การอยู่ร่วมกันมีความสุข ทำให้สังคมเข้มแข็ง ถ้าขาดความเป็นธรรม ก็มีความไม่เอียงจะเกิดพฤติกรรมเบี่ยงเบน รวมทั้งความขัดแย้งและความรุนแรงสังคม ศาสตราจารย์ประเวศหิบบกงานวิจัยระดับโลกมาแสดงให้เห็นสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำ ซึ่งสัมพันธ์กับความขัดแย้ง การจลาจล ปัญหาสังคมและปัญหาสุขภาพในประเทศต่างๆ และชี้ให้เห็นว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่นักวิชาการทางสังคมศาสตร์สามารถมีบทบาทในการลดความเหลื่อมล้ำและสร้างความเป็นธรรมได้ด้วยการทำวิจัย คลี่ให้เห็นสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำและนำองค์ความรู้ไปเสริมให้พลเมืองกลายเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ (informed citizen) ซึ่งศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศเชื่อว่า พลังของพลเมืองที่ตื่นรู้เท่านั้นที่จะสามารถแก้ไขความเหลื่อมล้ำได้

บทความต่อมา เรื่อง **การศึกษาวิจัยสังคมไทย : ปรัชญาและวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์ในโลกที่เหลื่อมล้ำ** เป็นบทความรับเชิญโดย สุริชัย หวันแก้ว ศาสตราจารย์ด้านสังคมวิทยาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลกในทุกระดับ สุริชัยได้ชักชวนให้นักวิชาการสังคมศาสตร์กลับมาทบทวนญาณวิทยาและวิธี (คิด) วิทยาทางสังคมศาสตร์กับการวิจัยสังคมไทยในสถานการณ์ปัจจุบัน โดยทบทวนให้เห็นพัฒนาการของสังคมศาสตร์ใน 4 ยุคสมัย ได้แก่ ยุคอาณานิคม ยุคสร้างประเทศให้ทันสมัย ยุควิพากษ์การพัฒนาแบบตะวันตกและการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม และยุค โลกาภิวัตน์แห่งสังคมเสี่ยงภัยและ “การพัฒนาที่หลากหลาย” นอกจากนี้ ยังได้คลี่ให้เห็นความแตกต่างความรู้และวิธีวิทยา 3 แบบ อันได้แก่ ความรู้เชิงประจักษ์-เชิงวิเคราะห์ ความรู้เชิงประวัติศาสตร์-เชิงบริบท และความรู้เชิงวิพากษ์ ที่เชื่อมโยงกับวิธีวิทยาแบบปฏิฐานนิยม ตีความนิยมและวิพากษ์นิยม ตามลำดับ

ในยุคโลกาภิวัตน์แห่งความเสี่ยงและความเหลื่อมล้ำที่มากขึ้นเรื่อยๆ ดูเหมือนว่า สุริชัยจะมีความหวังกับวิถีวิทยาแบบวิพากษ์นิยม อันเป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้วิชาสังคมศาสตร์ได้กลับมาทบทวน ไตร่ตรอง สาขาวิชาของตนเอง หรืออีกนัยหนึ่งคือ การเรียกร้องให้วิชาสังคมศาสตร์ได้เจริญสติ พิจารณาจุดอ่อนของความรู้ท่ามกลางโลกที่เหลื่อมล้ำและไม่เป็นธรรม เรียนรู้ที่จะตั้งคำถามการวิจัยที่อิงกับบริบทความเหลื่อมล้ำท่ามกลางการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างเหมาะสม ทั้งที่เพื่อฟื้นคุณค่าและความหมายของการวิจัยขึ้นมาจากความมินาต่อสำนักความรับผิดชอบ เรียนรู้จากการวิเคราะห์ช่องว่างด้านความรู้จากผลงานการวิจารณ์และทบทวนระดับโลก ข้ามให้พ้นสมมติฐานของสังคมศาสตร์ที่มุ่งหมายอยากเป็นวิทยาศาสตร์ (scientism) และการคิดที่จำกัดตนในความเป็นประเทศชาติ (methodological nationalism) และการร่วมกันผลิตองค์ความรู้ (co-production of knowledge) เพื่อเรียนรู้ระหว่างสาขาและทำงานเชิงสหสาขาวิชา เพื่อให้สามารถตอบ โจทย์แห่งการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ในประเทศและในโลก

ในช่วงท้ายของบทความ สุริชัย ย้ำให้เห็นว่า เมื่อเราตระหนักถึงช่องว่างและเข้าใจจุดอ่อน ซึ่งเราเองก็เป็นส่วนหนึ่งของปัญหานั้นด้วย เมื่อนั้นวิชาสังคมวิทยาและสังคมศาสตร์ย่อมจะเกิดสติและสำนึกที่จะปรับเปลี่ยนและพลิกบทบาทให้มีส่วนในการเสริมสร้างอนาคตที่มีความหวังและมีความยั่งยืน

ในส่วนของบทความวิชาการประจำฉบับ ประกอบด้วย บทความจำนวน 5 บทความ ในสาขาวิชาต่างๆ ดังนี้

บทความสาขารัฐศาสตร์ ได้แก่ ขบวนการมวลชนเสื้อแดงกับการปฏิวัติทางสังคมที่ไม่ถึงจุดสิ้นสุด โดย ดร.เอกพลณัฐ ญัฐพัช นันท์ อาจารย์ประจำสาขาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งปรับมาจากคณะนิพนธ์สาขารัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยของเขาเอง เรื่อง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ขบวนการและขบวนการโต้กลับ: กรณีศึกษาการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มคนเสื้อแดง ตั้งแต่ปี 2549-2553 เอกพลณัฐ อธิบายสถานการณ์ประเทศไทยในช่วงดังกล่าวว่าเป็นการก่อตัวของสถานการณ์ ปฏิวัติ ซึ่งเกิดจากระยะห่างทางสังคม (social distance) หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า ความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่มากขึ้น ระหว่างคนรวย-คนจน คนเสื้อเหลือง-คนเสื้อแดง ทำให้เกิดขบวนการปฏิวัติของขบวนการมวลชนของคนเสื้อแดงซึ่งมีประชาชนระดับรากหญ้าเข้าร่วมที่ใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์การเมืองไทย เอกพลณัฐ ตอบคำถามว่า เหตุใดขบวนการปฏิวัตินี้จึงไม่ไปถึงจุดสิ้นสุด (unfinished revolution) ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติจากแบบสำรวจ 1,500 ชุด ภายใต้กรอบแนวคิด “การวิเคราะห์วิถีโคจรของการปฏิวัติ” ซึ่งเป็นกรอบการวิเคราะห์ที่ 3 ของแนวคิดการเมืองแห่งการต่อสู้ (Contentious Politics) ของ McT²

บทความต่อมา เป็นบทความในสาขาการศึกษา (Development Studies) เรื่อง สุขภาพพระสงฆ์ในบริบทชุมชน อุตสาหกรรม ซึ่งวัชรินทร์ ออละออล จากหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาพัฒนามนุษย์และสังคม ปรับมาจากวิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต เรื่อง วิถีปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมและปัจจัยสังคมที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพพระสงฆ์ในแหล่งพัฒนาอุตสาหกรรม วัชรินทร์ใช้แนวคิดปัจจัยสังคมกำหนดสุขภาพ (Social Determinant of Health-SDH) เพื่ออธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมไปสู่สังคมอุตสาหกรรมในเขตนิคมอุตสาหกรรมบางปู ไม่เพียงแต่ส่งผลต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมเท่านั้น ยังส่งผลต่อสุขภาพของพระสงฆ์ในชุมชนอีกด้วย โดยแสดงให้เห็น

เห็นจากพฤติกรรมการใส่บาตรของญาติโยม วัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ และสถิติการเจ็บป่วยของพระสงฆ์ในเขตดังกล่าว

ในขณะที่บทความของวัชรินทร์แสดงให้เห็นภาวะที่นักบวชตกเป็นเหยื่อหรือผู้ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา ในบทความของจิรา พฤกษ์พาตีและวีระ สมบูรณ์ จากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง **ปัญญาชนคาทอลิกกับการพัฒนาสังคมไทย** ได้แสดงให้เห็นว่าจากการสังคายนาสากลวาติกัน ครั้งที่ 2 ได้มีส่วนทำให้นักบวชคาทอลิกปรับบทบาทมาเป็นผู้กระทำที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดแนวคิดการพัฒนาในสังคมไทย โดยเฉพาะแนวคิดการพัฒนาคนทั้งครบ หรือการพัฒนาแบบองค์รวม และแนวคิดพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน โดยอาศัยกรอบแนวคิดปัญญาชนคาทอลิกที่ได้จากการผสมผสานแนวคิดว่าด้วยปัญญาชนของอันโตนิโอ กรัมซี และแนวคิดว่าด้วยประกาศของพระศาสนจักรคาทอลิก จิรา ได้ศึกษาพัฒนาการและพลวัตความคิดของนักบวชคาทอลิกที่มีชื่อเสียง 3 ท่าน ได้แก่ พระสังฆราชบุญเลื่อน หมั่นทรัพย์ บาทหลวงนิพนธ์ เทียนวิหาร ผู้อำนวยการศูนย์สังคมพัฒนา สังฆมณฑลเชียงใหม่ และบาทหลวงวัชรินทร์ สมานจิต เลขาธิการสภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงบทบาทการทำงานของ**สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา** ซึ่งมีอิทธิพลต่อการพัฒนาสังคมไทยในยุคต่อๆ มา อันที่จริง ถ้าพิจารณาการสังคายนาวาติกันสากล ครั้งที่ 2 ในมุมมองที่สุริชัย หวันแก้วเสนอไว้ในบทความรับเชิญ อาจจจะกล่าวได้ว่าการสังคายนาครั้งนี้ ถือเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการทบทวน ไตร่ตรองอันนำไปสู่การปรับบทบาทของศาสนจักรในเวลาต่อมานั่นเอง

สำหรับบทความต่อมา เป็นบทความจากสาขาวิชา **ประชากรศาสตร์** เรื่อง **ทุนทางสังคมกับการพัฒนาทุนมนุษย์ของ**

แรงงานข้ามชาติพม่า ลาว และกัมพูชา หลังย้ายถิ่นมาในประเทศไทย ซึ่งমনทกานต์ ฉิมมามีและพัชรวัลย์ วงศ์บุญสิน ชี้ให้เห็นว่า แรงงานข้ามชาติทั้ง 3 สัญชาติที่ทำงานอยู่ในประเทศไทย ล้วนแต่มีและใช้ประโยชน์จากเครือข่ายทางสังคม หรือทุนทางสังคม ทำให้สามารถลดต้นทุนทางเศรษฐกิจ และต้นทุนทางด้านจิตใจ ให้ข้อมูล รวมถึงจัดหาสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในพื้นที่ปลายทาง ข้อค้นพบข้างต้น มิได้หมายความว่า ทุนทางสังคมจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาทุนมนุษย์ของแรงงานข้ามชาติเสมอไป โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาการพัฒนาทักษะในการใช้ภาษาไทย มนทกานต์และพัชรวัลย์ พบว่า แรงงานข้ามชาติที่มีเครือข่ายทางสังคมเป็นกลุ่มสัญชาติเดียวกัน จะมีโอกาสในการพัฒนาความสามารถในการพูดและอ่านภาษาไทยน้อยกว่ากลุ่มที่ไม่มีเครือข่ายทางสังคมดังกล่าว และแรงงานข้ามชาติกลุ่มที่มีเพื่อนร่วมงานคนไทย จะมีโอกาสพัฒนาการพูดภาษาไทยไปอยู่ในขั้นใช้งานได้หรือใช้ได้คล่องน้อยกว่ากลุ่มที่ไม่มี ข้อค้นพบที่ได้จากบทความนี้ แสดงให้เห็นเหรียญสองด้านของทุนทางสังคม ที่มีทั้งแรงผลักและแรงดึงการพัฒนาทุนมนุษย์ของกลุ่มแรงงานข้ามชาตินั้นเอง

บทความวิชาการบทสุดท้ายสำหรับวารสารฉบับนี้ เป็นบทความจากสาขาเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม เรื่อง การใช้ประโยชน์ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงมูลค่าการบริการของระบบนิเวศ พื้นที่ลุ่มน้ำห้วยสามหมอก ซึ่งจตุพร เทียรมา เดชรัตน์ สุขกำเนิดและปิติ กันตังกุล จะเพิ่มเติมให้ผู้อ่านได้เห็นว่า โลกในภาวะที่ทรัพยากรธรรมชาติมีอยู่อย่างจำกัด สิ่งที่เราจำเป็นต้องตระหนักถึง ไม่ได้มีแต่เพียงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น แต่จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับผืนพิภพที่เราดำรงอยู่ด้วย บทความแสดงให้เห็นวิธีการประเมินมูลค่าการบริการของระบบนิเวศด้วยเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ อันจะเป็นส่วนหนึ่งใน

การพัฒนาเครื่องมือในการตัดสินใจกำหนดนโยบายที่เป็นธรรมและยั่งยืนได้มากกว่าเดิม

สำหรับส่วนท้ายของเล่ม เป็นการนำเสนอการปริทัศน์วรรณกรรมใน 2 เรื่อง เรื่องแรกเป็น**ปริทัศน์งานศึกษาเรื่องความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมในสังคมไทย** อนุธรรม พิทักษ์ธานี นักวิชาการจากเครือข่ายวิชาการเพื่อสังคมที่เป็นธรรม ได้ทบทวนวรรณกรรมเล่มสำคัญ ในทศวรรษนี้ที่อธิบายถึงความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมในสังคมไทย ความน่าสนใจของปริทัศน์วรรณกรรมฉบับนี้ ไม่ได้แสดงให้เห็นว่า ความเหลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมดูเหมือนเป็นเหตุและผล และมีอิทธิพลต่อกันและกันเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลถึงความขัดแย้งและการแบ่งขั้วทางการเมืองในสังคมไทยในปัจจุบันด้วย ดังนั้น ทางออกหนึ่งในการลดความขัดแย้งและความรู้สึกไม่เป็นธรรมในสังคมไทย คือการเสริมสร้างความเท่าเทียมในมิติต่างๆ ทั้งในเชิงโอกาสพื้นที่ ภาคการผลิต ซึ่งการสร้างความเท่าเทียมในที่นี้ มิได้มีความหมายแคบๆ ที่หมายถึงให้ทุกคนเท่าๆ กันเท่านั้น หากแต่หมายถึงการให้แต้มต่อกับผู้ที่เสียเปรียบอยู่แล้วด้วย ส่วนปริทัศน์หนังสือเรื่อง **Integrative Thought for Making Better Society** วิศวะ สิทธิอิสระ นิสิตรัฐศาสตร์จากมหาวิทยาลัยนเรศวร ได้ทบทวนหนังสือของ Michael Edwards เรื่อง **Civil Society** โดยละเอียด ซึ่งจะแสดงให้เห็นพลวัตและความหลากหลายของการศึกษาประชาสังคมที่ผ่านมาแล้ว ยังมีข้อเสนอในการพิจารณาคุณลักษณะของประชาสังคมในฐานะตัวกระทำในการสร้างสังคมที่ดีกว่า จะต้องเชื่อมโยงแนวคิดประชาสังคม 3 แบบเข้าด้วยกัน อันได้แก่ ประชาสังคมในฐานะวิถีชีวิต แบบกลุ่มสมาคม ประชาสังคมในฐานะสังคมที่ดี และประชาสังคมในฐานะปริมณฑลสาธารณะ โดยที่ประชาสังคมที่จะนำไปสู่ชีวิตที่ดีหรือสังคมที่เป็นธรรมมากขึ้นนั้น จะต้องสามารถสร้างความไว้วางใจในหมู่

สมาชิก สร้างกติกากในการอยู่ร่วมกัน ในขณะที่เดียวกัน ต้องมีองค์ประกอบของประชาธิปไตยในกลุ่มด้วย ในขณะที่สังคมไทยมีความขัดแย้งที่แต่ละฝ่ายมีมวลชนของตนเองสนับสนุน การประท้วงหนังสือชุดนี้ อาจเป็นคำตอบหนึ่งที่จะส่องให้เห็นแนวทางการสร้างสังคมที่ดีในอนาคตโดยภาคประชาสังคมอย่างแท้จริง

วารสารวิจัยสังคมฉบับนี้ ออกมาในห้วงเวลาที่สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาปนามาครบรอบ 40 ปีในวันที่ 22 เมษายน 2557 ถ้าเทียบกับอายุขัยของมนุษย์ การย่างเข้าสู่วัย 40 ปีถือเป็นการก้าวสู่วัยที่มีความมั่นคง สังคมประสบการณ์มากมายทั้งประสบการณ์แห่งความสำเร็จและการสะดุดล้ม เป็นวัยแห่งการทบทวนตัวเองเพื่อมิให้ล้มเหลวอย่างที่ผ่านมา

Ulrich Beck (15 May 1944 - 1 Jan 2015)

อนึ่ง ในวาระที่วารสารฉบับนี้จะตีพิมพ์เป็นเล่ม มีข่าวร้ายที่รายงานถึงการเสียชีวิตของอุลริค เบค (Ulrich Beck) ศาสตราจารย์สังคมวิทยาชาวเยอรมัน ผู้ซึ่งชี้ให้เห็นความเสี่ยงของสังคมในยุคปัจจุบัน Riskogesellschaft- Risk Society)

งานของเขาให้ความสำคัญกับความท้าทายในยุคสมัยของเรา ซึ่งได้แก่ การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ การก่อการร้ายและวิกฤติเศรษฐกิจ

เบค เป็นนักวิชาการคนสำคัญคนหนึ่งที่เคยร้องให้วงการวิชาการเข้าไปเกี่ยวข้องกับปัญหาสังคม วารสารวิจัยสังคมฉบับนี้ จึงถือโอกาสในวาระ 40 ปีในการสืบสานเจตนารมณ์ของอุลริค เบคด้วยการเชื้อเชิญให้วงการสังคมศาสตร์ไทยร่วมทบทวนไตร่ตรองบทบาททางด้านวิชาการสังคมศาสตร์ผ่านวารสารวิจัยสังคม ฉบับสังคมศาสตร์กับความเป็นธรรมทางสังคม และหวังว่าจะเป็นส่วนหนึ่งในการปรับตัวของวงการสังคมศาสตร์ไทยต่อไป

รายการอ้างอิง

- Calhoun, Craig. 2004. Social Science. In Kuper, Adam and Kuper, Jessica. Ed. in **The Social Science Encyclopedia. 3rd Edition**. New York: Routledge. Pp. 954-961
- Wallerstein, Immanuel. 2000. Open the Social Sciences. **Asia-Pacific Social Science Review** 1,1 (February): 1-10.